

УДК 81'373.46

С. О. Швачко,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу;

І. К. Кобякова,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології
(Сумський державний університет)

ОМОВЛЕННЯ НЕТОЧНОЇ КІЛЬКОСТІ: ТИПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті порушується питання категоризації неточного числа в різних мовах – англійській, українській та російській. Фокусується увага на числівниках – номінаціях приблизної та невизначеної кількості. Вперше ідентифікуються типи омовлення апроксимації, їх інтервали варіативної представленості в художніх дискурсах.

Актуальність дослідження об'єктивується загальною тенденцією сучасної лінгвістики до вивчення системних відношень номінативних одиниць та їх функціонування у мовленні. Об'єкт дослідження – числівники – вивчаються в руслі їх синтагматичної представленості на позначення апроксиматичних ознак.

Корпус номінацій неточної кількості обіймає різні частини мови. Числівники позначають неточну (приблизну, невизначену) кількість в умовах синтаксичного та фразеологічного оточення [1; 2; 3; 4; 5]. Кількісні номінації поділяються на дві групи. Перша включає одиниці типу укр. *два, п'ять, сто*. Друга – слова типу укр. *декілька, стільки, багато, мало* [6]. Співвіднесеність числівників з лексичними засобами позначення неточної кількості ставиться під сумнів деякими вченими з огляду на те, що числівники в умовах парадигматики завжди позначають точну кількість. Протилежної думки дотримується А. Є. Супрун, серед засобів позначення приблизної кількості вчений виокремлює нумеральні словосполучення (НумС) з інвертованим порядком компонентів [7].

А. А. Уфімцева до засобів апроксимації відносить синкретичні лексеми типу англ. *in the thirties "в 30-і роки"*, що не семантизує "множинність 30 + 30 + 30" і т.д., а "30-й, 31-й, 32-й і т.д. роки" [8: 126].

Значення неточної кількості семантизується НумС рідше, ніж значення точної кількості. Серед досліджених 4000 прикладів в англійській мові тільки 10,7% НумС актуалізують апроксимальне значення. В українській мові в аналогічній ситуації це значення актуалізується 15,6%, а в російській – 18,6% НумС.

Реалізації неточної кількості сприяють різноспрямовані вектори числівників (1) і корелюючих з ними слів (2). Пор.: англ. *The following morning a little after ten o'clock Berenice telephoned Coperwood and they agreed to meet at her club for a talk* (Th. Dreiser); укр. *Повірте, під п'ятдесят маю* (О. Вишня); рос. *Свыше ста человек собралось за столами, расставленными в ряды в комнатах и во дворе* (М. Ибрагимбеков), *Пожалуй, она была ближе к сорока, чем к тридцати* (Л. Карелин).

Сполучення типу англ. *about two o'clock, more than three hours, under forty years* представляють сукцесивні структури, в яких кожний наступний компонент підвладний попередньому.

Прислівник-специфікатор, що прилягає до НумС та аугментує сполучення, вказує на послаблення або посилення вербалізованої кількісної ознаки, на її зменшення або збільшення.

Числове значення НУМС суттєво детермінується модальними словами та фразами. Напр.: *He may have been forty* (G. Aldridge). *It was a long string of houses, maybe fifteen* (G. Aldridge). *It lasted perhaps six weeks* (Th. Dreiser). *He's an enthusiast too though he must be thirty seven by now* (Th. Dreiser).

Прийменники вказують також на приблизні числові ознаки. Напр.: англ. *It's time, he said, after five already* (Fr. Norris). *That would be past eleven* (J. Galsworthy). *Past eight we'd better stick to the streets* (J. Galsworthy); укр. *Днів за п'ять до покою* (І. Цюпа); рос. *Тебе за восемьдесят, а тебя еще на самостоятельность тянет* (А. Салинский).

Позначення апроксимації реалізується за допомогою інвертованого порядку компонентів нумеральних словосполучення. Пор.: англ. *They are going in a day or two, aren't they* (K. Prichard). *His voice low; it moved on a word or two gravely, quietly* (K. Prichard). *Sometimes a man, sometimes a girl or two* (J. Galsworthy); укр. *Далеко звідси ці ваші гай? – Кілометрів двадцять буде* (І. Цюпа); рос. *Старик минут пять молчал* (М. Пришвин); *По картошке, к примеру, центнеров сто накинули* (М. Пришвин).

В англійській мові стабільним компонентом у зазначених вище НумС виступає числівник *two*, з яким сполучається іменник в однині. Пор.: англ. *a second or two, a dog or two, a chicken or two, a parcel*

or two, a moment or two, a girl or two та ін. В українських та російських словосполученнях нумеральні компоненти представлені різними числівниками на позначення множини > 1.

Значення апроксимації в англійській мові може позначатися декількома числівниками із сполучниками або без них. Пор.: англ. *He's been over two-three times since then* (J. London). *I noticed two or three boys looking funny* (J. Galsworthy). *Three, four days ago I made sure it was a chill, Doctor* (A. Cronin). Копулятивні ланцюжки включають як денумеративи так і числівники. Пор.: англ. *three or four, a fortnight or three weeks*.

Числівники на позначення невеликої кількості утворюють граничні з фразеологічними одиницями словосполучення. Незначна числова різниця компонентів Num₁, Num₂ слугує мотивацією лексикалізованих одиниць на позначення "декілька", "мало", "небагато". Пор.: англ. *Mrs. Vaughan has written me, asking me to spend a fortnight or three weeks with her* (Cronin); укр. *Та пороку у діда вистачало на якісь п'ять-шість хвилин* (І. Цюпа), *Убити – вб'єш одного, двох, а не зборєш* (І. Микитенко); рос. *Кажется, вот еще два-три удара веслом и путь кончится* (В. Лихоносов).

Значення апроксимації позначається при наявності заперечних слів. Пор.: англ. *It wasn't two minutes coming down* (G. Galsworthy); *They were not five feet apart when they began shooting* (Fr. Norris).

Невизначена кількість виражається словосполученнями типу англ. *not one day, not one word, not one season*. Особливий інтерес являє собою феномен наступного паралелізму:

- 1 а) *I had not been there six months* (= 6);
- б) *I had not lived there six months* (< 6).

Не зважаючи на структурну омонімію цих речень, квантитативний план зазначених одиниць суттєво відрізняється. У першому прикладі вказується на точний часовий відрізок в 6 місяців, у другому – час перебування номінується приблизно. Або:

- 2 а) *I had lived there six months* (6).
- б) *I had been there six times* (6).

У реченні 1б апроксимація виражається за допомогою *not* і НумС; НумС без *not* (2а, 2б) використовується для позначення точних часових характеристик.

NumN, negat. можуть уточнюватися за допомогою наступних NumN, що призводить до нейтралізації апроксимації. Пор.: англ. *You are not nineteen years old, you are twenty-one* (W. Faulkner); укр. *Між нами і хочеться не 440 посяти, а то може й 550!* (О. Вишня); рос. *Он не был один: с ним – милиционер Василий Наумов, сельсоветчик Андрей Белан и статный, белокурый паренек* (А. Северов).

Заперечення при специфікаторах, що вказують на зменшення або збільшення величин, сприяє реалізації точних числових ознак. Пор.: англ. *Oh, he was a very distinguished-looking old man and not so very old really – not more than sixty suppose* (A. Christie). *That she was rich, excentric, lived alone with one maid, and owned no less than eight cats* (A. Christie).

Питальні речення з НумС залучаються також до мовного комплексу позначення квантитативної приблизності. Пор.: англ. *Would you be good enough to come this morning, if possible, say, around three o'clock? he asked* (Th. Dreiser); *Look here, my dear, what are you now – twenty-seven?* (J. Galsworthy); *You can stand six month? – I've got to* (J. Galsworthy).

В умовах фразеологічного оточення НумС позначають як точну, так і невизначену кількість. Десемантизуючись, НумС співвідносяться з поняттями "багато", "мало", "декілька" і синкретично вказують на контраст, вербалізуючи стилістичний ефект антитези. Пор.: англ. *I perceive, said jolyon, that you are trying to kill two birds wit one stone* (J. Galsworthy); *Ten to one, they've smuggled him on board a ship* (A. Christie); укр. *Сідайте, поручик. Ще два слова (Ю. Смолич), Я скажу тільки, що оскільки мені відомо, дехто з наших товаришів, принаймні один, ім'я якого я не назву, з радістю сказав би їй про все це у вічі і, може, не один раз сказав би, а тисячу разів* (І. Микитенко); рос. *В сто сорок солнц закат пылал* (В. Маяковский), *Скажу тебе откровенно – другой девять раз умер бы, а я упрямый: решил, что выживу, и выжил* (П. Северов).

Числівники у фразеологічному просторі суттєво модифікуються. Десемантизація цих слів проявляється у появі конотативних значень. Емоційність, експресивність лексикалізованих НумС є прозорими у пареміях. Пор.: англ. *Two heads are better than one. Four eyes see more than two. A stitch in time saves nine*; укр. *Біда не ходить одна, а з дітками; За двома зайцями*; рос. *Одно хорошее слово лучше тысячи слов ругани*.

В англійській, українській та російській мовах виокремлюються спільні засоби на позначення неточної (приблизної і невизначеної) кількості: 1) нумеральні словосполучення зі специфікатором – SpNumN; 2) нумеральні словосполучення із декількома числівниками – Num₁Num₂N; 3) нумеральні словосполучення з інвертованим порядком компонентів – NNum; 4) нумеральні словосполучення з прийменниками – prNumN; 5) нумеральні словосполучення в питальних реченнях – (NumN) inter; 6) нумеральні словосполучення в заперечних реченнях – (NumN) neg; 7) фразеологічні нумеральні словосполучення – (NumN) phr.

Кожний із засобів позначення неточного числа характеризується властивою для нього актуалізацією. Дослідження 12 тисяч нумеральних словосполучень в англійській, українській та російській мовах (по 4 тис. НумС в кожній) сприяло виявленню частотних і нечастотних типів апроксимації. В англійській мові перший тип представлений 1) *SpNumN* з інтервалом варіації (ІВ) = $68,8 \pm 4,0$ та 2) *Num₁Num₂N* (ІВ = $21,4 \pm 3,6$). В українській та російській мовах обсяг частотної (активної) групи апроксиматорів збільшується за рахунок моделі *NNum* (див. табл. 1.).

В англійській мові модель *NNum* відноситься до інактивних засобів апроксимації, нумеральний компонент тут стабільно представлений числівником *two*. Інактивний (нечастотний) тип в англійській мові представлений у п'яти позиціях, в українській та російській – у чотирьох. Спільні засоби апроксимації відрізняються лексичною та структурною наповненістю.

Таблиця 1.

Засоби позначення неточного числа на матеріалі НумС англійської, української та російської мов

№ п/п	моделі НумС	Інтервал варіації		
		Англійська мова	Українська мова	Російська мова
1	<i>SpNumN</i>	$63,8 \pm 4,0$	$46,3 \pm 2,8$	$42,5 \pm 2,2$
2	<i>Num₁Num₂N</i>	$21,4 \pm 3,6$	$19,9 \pm 2,5$	$22,05 \pm 2,03$
3	<i>Nnum</i>	$4,2 \pm 0,3$	$17,7 \pm 0,62$	$20,6 \pm 2,7$
4	<i>prNumN</i>	$4,8 \pm 0,24$	$3,4 \pm 0,2$	$5,9 \pm 0,45$
5	<i>(NumN)inter</i>	$3,4 \pm 1,2$	$2,3 \pm 0,7$	$2,1 \pm 1,1$
6	<i>(NumN)negat</i>	$1,1 \pm 0,2$	$5,6 \pm 0,3$	$3,15 \pm 0,3$
7	<i>(NumN)phr</i>	$1,2 \pm 0,25$	$4,7 \pm 0,48$	$3,7 \pm 0,3$

Засоби апроксимації представлені ускладненими і неускладненими типами. Під неускладненим типом розуміємо сингулярне вживання активного або інактивного засобу апроксимації. Сумісне використання засобів апроксимації для англійської мови не є типовим. Неускладнені засоби апроксимації носять регулярний характер. Ускладнені засоби апроксимації зустрічаються у висловлюваннях типу. Пор.: англ. *If you don't get more than three or four dollars a week, it will pay the red* (Th. Dreiser); *Oh, he must be about fifteen – not more than that* (Th. Dreiser); укр. *Її моді, мабуть тиждень зо два буде* (В. Собко); *Минуло, може, хвилин п'ять, як відчинилися двері і зайшов високий чоловік* (І. Цюпа); рос. *Много немного, но раза два-три мы с тобой встречались в дальней стороне вашей* (М. Пришвин).

На позначення приблизної і невизначеної кількості в англійській мові виокремлюється декілька структурних композицій:

а) Ускладнені засоби, що складаються з активних та інактивних апроксиматорів: *He gave his age as sixty but was probably seventy, and possibly near to eighty* (A. Cronin).

Реалізація більше двох апроксиматорів не є показовим для англійської мови. Ускладнені активні засоби в англійській мові обмежені вибором двох засобів із двох можливих. Розширення НумС включає декілька специфікаторів або числівників. Пор.: *As nearly as possible it must have been five and twenty minutes past seven when he had heard the call* (A. Christie). В українській та російській мовах комбінаторні можливості ускладнених НумС збільшуються за рахунок наявності трьох активних засобів апроксимації. Комбінаторна сполучуваність засобів апроксимації в англійській мові дорівнює одиниці ($C_2^2 = 1$). В українській та російській мовах комбінаторні можливості зростають – $C_3^2 = 3$.

б) Ускладнені засоби з декількох інактивних членів в англійській мові визначаються набором із п'яти можливих ($C_5^2 = 10$).

В українській та російській мовах комбінаторні можливості ускладнених інактивних засобів зменшуються в порівнянні з англійською мовою у зв'язку з наявністю в цих мовах чотирьох інактивних засобів апроксимації ($C_4^2 = 6$, $C_4^3 = 4$, $C_4^4 = 1$).

с) Ускладнені засоби складаються з декількох активних та інактивних одиниць апроксимації типу англ. *They were two-no, no, no, Three – yes, three – or may be it was... was it two?* (Fr. Norris). Потенційні можливості комплексних активно-інактивних засобів апроксимації можна вирахувати за формулою сполучуваності елементів $C_n^p = \frac{n!}{(n-p)!p!}$, де n – загальне число простих, неускладнених

типів, p – число простих типів, що реалізуються в комплексі (від 2 до 7), $n!$ (факторіал) – утворення чисел від 1 до n , $p!$ (p -факторіал) – утворення чисел від 1 до p . Гіпотетично із семи типів апроксимації можна створити декілька комплексів: $C_7^2 = 21$, $C_7^3 = 35$, $C_7^4 = 35$, $C_7^5 = 21$, $C_7^6 = 7$, $C_7^7 = 1$.

д) Можливе комбіноване вживання апроксиматорів і інтенсифікаторів точного/ неточного числа типу: *No, said the housekeeper; there is only about three day's work to do every week* (Dreiser). У даному

реченні *only* інтенсифікує значення апроксиматора *about* на позначення числового показника референта (*only about three*).

Таким чином, числівники англійської, української та російської мов у певних умовах колігації та колокації утворюють корпус активних та інактивних типів позначення неточного числа, вивчення яких є вельми перспективним на матеріалі різномовних дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Супрун А. Е. Славянские числительные. – Минск: БГУ, 1969. – 232 с.
2. Науменко Н. И. Понятие значения размытого количества, передаваемое именем числительным количественным// Науч. труды: функциональные особенности лингвистических единиц. – Краснодар: Кубанский гос. Ун-тет, 1979. – С. 38-46.
3. Шошин Л. В. Размытые числа как средство описания субъективных величин// Кн.: Статистические методы анализа экспертных оценок. – М.: Наука, 1977. – С. 234-250.
4. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. – К.: Наукова думка, 1980. – 242 с.
5. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти. – Посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 128 с.
6. Грамматика русского языка. – Фонетика и морфология. – М.: АН СССР, 1960. – Т. 1. – 720 с.
7. Швачко С. А. Лексика с нумеральной семантикой в английском, русском и украинском языках // Монография: Категория количества в современных европейских языках // В. В. Акуленко, С. А. Швачко, Е. И. Букреева и др. Ответственный редактор В. В. Акуленко. – К.: Науков думка, 1990. – С. 41-55.
8. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 204 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Швачко С. А., Кобякова І. К. Оязыковление неточного количества: типологические аспекты.

В статье исследуется вопрос категоризации неточного числа в современных языках – английском, украинском и русском. Фокусируется внимание на числительных как номинациях приблизительного и неопределенного количества в сопоставляемых языках. Впервые идентифицируются типы оязыковления аппроксимации, их интервалы вариативной представленности в художественном дискурсе.

Shvachko S. A., Kobyakova I. K. Verbalization of Unexact Quantity: Typological Aspects.

The article deals with the means of unexact quantity. Attention is focused upon the types of approximation in English, Ukrainian and Russian. Numerals as a means of approximation are considered with great attention. Types of linguistic approximation and their interval variants are being firstly considered in the belles letter discourse.